

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

УДК 37.018.51

Надія Калініченко, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і психології
Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського,
заслужений учитель України, науковий кореспондент
Інституту педагогіки АПН України

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

У статті розкриваються особливості функціонування сільських шкіл у ринкових соціально-економічних умовах, аналізується стан трудової підготовки учнів у шкільних підприємствах, опорних школах, експериментальних майданчиках, акцентується увага на ефективних формах удосконалення професійної майстерності вчителів трудового навчання в сучасних умовах.

Ключові слова: реформації в освіті, сільська школа, трудова підготовка учнів, ринкові умови, особистісно зорієнтовані педагогічні системи, шкільні підприємства, експериментальні майданчики, продуктивна праця, професійна орієнтація.

В статье раскрываются особенности функционирования сельских школ в рыночных социально-экономических условиях, анализируется состояние трудовой подготовки учеников в школьных предприятиях, опорных школах, экспериментальных площадках, акцентируется внимание на эффективных формах совершенствования профессионального мастерства учителей трудовой учебы в современных условиях.

Ключевые слова: реформации в образовании, сельская школа, трудовая подготовка учеников, рыночные условия, личностно сориентированы педагогические системы, школьные предприятия, экспериментальные площадки, производительный труд, профессиональная ориентация.

In the article the features of functioning of rural schools open up in market socio-economic conditions, consisting of labour preparation of students is analysed of school enterprises, supporting schools, experimental grounds, attention is accented on the effective forms of perfection of professional trade of teachers of labour studies in modern terms.

Key words: reformatations are in education, rural school, labour preparation of students, market conditions, the pedagogical systems, school enterprises, experimental grounds, productive labour, professional orientation, are personality orientated.

**Продовження статті опублікованої в
№1 – 2 (60 – 61) 2010 року.**

З метою збереження в сільських загальноосвітніх школах системи трудової і професійної підготовки, добрих традицій, які склалися в 70 – 80 роки і сприяли вихованню інтересу до сільськогосподарських професій та продуктивної праці, у Центральному регіоні України були визначені 24 опорні школи з проблеми трудового навчання, підприємницької діяльності та соціалізації учнівської молоді в умовах ринкової економіки. Ці школи мають належне кадрове забезпечення, достатню матеріально-технічну базу, їм допомагають місцеві господарства та органи влади.

Так, у Краснослівській загальноосвітній школі I – III ступенів Олександрівського району для проведення уроків виробничого навчання для юнаків за професією тракторист-машиніст третього класу є два трактори (Т-70, МТЗ-80), культиватор, плуг, причеп. Уроки проводяться в кабінеті трудового навчання. За рішенням сесії Краснослівської сільської ради, школі виділено 10 га землі, з них 7 га ріллі. На шкільному полі в

основному вирощуються зернові культури (пшениця, ячмінь, горох, гречка), а також цукровий буряк. Вирощена продукція використовується для забезпечення шкільної їдальні, а виручені кошти – для ремонту школи, придбання навчальних посібників, заробітної плати учням.

Значну допомогу в організації трудового навчання та виховання учнів надає дослідне господарство “Промінь”. Це забезпечення паливно-мастильними матеріалами, допомога в обробітку шкільного поля, організація для старшокласників, що вивчають тракторну справу, практичних робіт у майстерні господарства. Школа допомагає господарству у видовому та сортовому прополюванні озимих, обробітку просапних культур, збиранні овочів. Трудове об’єднання школярів сприяє вихованню в учнів лідерських якостей, економічній освіті, підприємництву.

Своє розв’язання проблеми трудової підготовки старшокласників віднайшла Перчунівська загальноосвітня школа I – III ступенів Добровеличківського району, де, враховуючи потреби в механізованій сільськогосподарській

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

праці як у колективних, так і фермерських господарствах, збережено профільне навчання – підготовка трактористів-машиністів III класу.

Практичні заняття й виробнича практика проводяться на базі СВК “Перчунівський”. Школа має угоду, яка дає можливість використовувати кабінет з “Охорони праці”, ремонтні майстерні, сільськогосподарську техніку базового СВК у навчальних та виробничих цілях.

У школі протягом десятиріччя діє виробнича бригада “Бригантина”, яка виконує значний обсяг продуктивної праці по догляду за просапними культурами. Господарство забезпечує харчування учнів та вчителів школи, виділяє транспорт для навчальних екскурсій. Спільно з працівниками сільського господарства проводяться свята: “Трудові династії рідного села”, “Свято першої борозни”, зустрічі старшокласників з випускниками, які працюють у сільськогосподарському виробництві.

Добрі традиції підтримує і колектив МНБК міста Знам’янки, де проводяться конкурси “Кращий за професією”, тематичні декади, диспути, зустрічі, круглі столи. Проте в МНБК, які збереглися, звужився вибір профілів навчання. Наприклад, у Вільшанському МНБК (Кіровоградська область) у 90-х роках старшокласники навчалися за профілями: оператори машинного доїння, токарна справа, будівельна справа (маляри, штукатурі), продавець, тракторна справа, автосправа (категорії “С”, “В”), швейна справа та кулінарія. А у 2005 році залишилися тільки такі профілі, як автосправа, швейна справа, кулінарія. У 2006 році введено “Основи фермерського господарства”. Встановлюються партнерські, ділові зв’язки з регіональними службами зайнятості. На базі вищезазначеного МНБК районна служба зайнятості на умовах оренди навчає групи безробітних професії водія.

У Володимирівській загальноосвітній школі I – III ступенів Кіровоградського району з 1999 року працює експериментальний майданчик – “Сільськогосподарська школа”.

Тут до навчального плану введено спецкурси “Агрономія”, “Городництво”, “Хімія в сільському господарстві”. Школа має державний акт на право постійного користування землею в розмірі 50 га для забезпечення практичної частини навчального плану. Поле обробляється шкільною технікою. Спільно з місцевим господарством навчальний заклад проводить свята вшанування ветеранів, відзначення кращих за професією.

У школі впроваджено ефективну систему трудового виховання учнів і підготовки їх до праці.

Система охоплює два етапи: перший – допрофільне навчання учнів 8 – 9-х класів, що надає їм можливість свідомо обрати собі спеціальність. Другий етап – профільне навчання – передбачає опанування старшокласниками конкретною виробничою спеціальністю.

Належне місце в трудовій підготовці відводиться продуктивній праці шкільної молоді. За рік виробляється продукції на 15 – 20 тис. грн.

Особливе місце в здійсненні трудової підготовки й продуктивної праці займає учнівське самоврядування, діяльність якого охоплює всі учнівські виробничі структури.

Місцеве господарство “Олексіївське” постачає шкільний майданчик сортовим посівним матеріалом, надає значну допомогу в зміцненні навчально-матеріальної бази школи, обладнанні шкільних майстерень, навчально-виробничих дільниць, кабінету інформатики й обчислювальної техніки. Забезпечує майстерні й дільниці необхідними матеріалами, заготовками, інструментами. Сприяє працевлаштуванню випускників.

У Комишуватській загальноосвітній школі I – III ступенів Новоукраїнського району учні навчаються в майстернях по дереву, кабінеті домоводства, в теплиці, парниках, на навчально-дослідній ділянці, в шкільному саду та ягіднику. Старшокласники-юнаки вивчають трактори й сільськогосподарські машини, а дівчата – овочівництво та домогосподарство. Після складання екзамену кваліфікаційній комісії, юнаки отримують разом з атестатом посвідчення тракториста III класу. Матеріально-технічна база: трактори Т-40, ЮМЗ, автомобіль ГАЗ-53 підтримується в доброму стані, але потребує оновлення. Учнівське виробниче об’єднання господарює на 50 га землі при шефській допомозі агрофірми імені О.В. Гіталова. У школі зберігаються хліборобські традиції: посвячення в хлібороби, свято врожаю, зустрічі з ветеранами-механізаторами, гіталовські уроки, родинні свята “Хліборобський славний рід”.

Досвідчені вчителі трудового навчання, директори шкіл і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів ведуть активний пошук та впроваджують прогресивні форми організації трудового навчання і продуктивної праці школярів. Значна робота проводиться з організації співробітництва загальноосвітніх шкіл із сільськогосподарськими підприємствами, яке здійснюється на договірній основі, у формі взаємовигідного партнерства.

Уроки трудового навчання сприяють життєвому самовизначенню учнів, вибору

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

професії, орієнтують на відповідальність у будь-якій сфері трудової діяльності.

Провідний вид навчальної праці – практичні роботи, які допомагають оволодінню трудовими навичками, прийомами й операціями. Уміння й навички вдосконалюються під час виконання різних видів суспільно корисної праці, пошуково-дослідницької діяльності у вигляді найрізноманітніших форм, а саме: учнівські шкільні кооперативи, творчі проекти (індивідуальні, групові, колективні); різноманітні акції милосердя та доброчинні справи (“Діти – ветеранам”, “Парк Пам’яті”, “Джерело”, “Аптека рідного краю”); трудові акції з благоустрою територій, догляду за парками, скверами, квітниками; виставки робіт юних умільців; шкільні лісництва; табори праці й відпочинку.

Відомий на Кіровоградщині досвід роботи колективів Цибулівської загальноосвітньої школи I – III ступенів Знам’янського району, Компаніївського та Гайворонського МНВК. Основні складові їх діяльності: демократичне самоуправління за участю дітей, учителів, батьків, спеціалістів базових агрофірм; матеріальна винагорода за працю; дослідництво, професійне самовизначення, одержання виробничої професії; соціальна адаптація школярів до умов сільськогосподарського виробництва шляхом засвоєння учнями практичних умінь та навичок з організації фермерського господарства, городництва, тваринництва в умовах виробничих технологій та домашнього господарства. А також економічне навчання й застосування набутих знань у практичній діяльності. Учнівські виробництва мають орну землю, техніку, свою господарську структуру, статус юридичної особи.

У навчальних закладах, на які ми посилаємося, трудова підготовка – суттєвий компонент навчально-виховного процесу, який сприяє реалізації програми освіти, економічного, екологічного, правового виховання, формуванню громадянської позиції випускників школи. Створювалися сприятливі умови для використання виховних можливостей різновікового колективу, передачі трудового досвіду та хліборобських традицій у процесі продуктивної діяльності. Реалізувалася певна програма соціального захисту – заробітна плата членам шкільного підприємства, організація харчування школярів, матеріальна підтримка школи та вчителя.

Завдяки ініціативним, творчим педагогам набувають поширення такі колективні форми трудової підготовки сільських школярів як пошукові загони, клуби за інтересами, гуртки та

студії. Використовуючи досвід попередніх поколінь та сучасні дослідження, вчителі трудового навчання (як досвідчені, так і молоді) бачать можливості особистого впливу на трудове становлення школярів, вчать мислити критично, приймати відповідні рішення, взаємодіяти з учнівським самоврядуванням, сім’єю, громадськими організаціями. Вони активно сприяють реалізації найголовнішого обов’язку батьків, сім’ї щодо підготовки кожного наступного покоління до відтворення трудових функцій попереднього. Разом з тим, підготовка дітей не обмежується передачею сукупності трудових умінь та прийомів, а відповідно тренуються і розвиваються навички соціальної поведінки, такі риси особистості, як відповідальність, старанність, працелюбність, повага до людей, праці, любов до землі. Як приклад ми приводимо діяльність творчого гурту “Відродження” Шевченківської загальноосвітньої школи I – III ступенів відділу освіти Решетилівської районної державної адміністрації Полтавської області [2].

Дослідницька група “Відродження” організувала пошукові загони за такими напрямками: “Майстриня”, “Барви”, “Золоте стебло”, “Веселка”, “Берегиня”, “Чарівне диво”.

Загін “Майстриня” займається відродженням промислів килимарства, ткацтва на горизонтальних та вертикальних верстатах, пошиву одягу з елементами національного крою й оздоблення.

Пошуковий загін “Барви” вивчає техніки старовинної Решетилівської вишивки: гладь, хрестик, мережка, вирізування, низь, виколювання, рушникові шви, зерновий вивід, солов’їні вічка. Працює над відновленням орнаментів: геометричного, рослинного, зооморфного, каліграфічного, предметного, пейзажного, геральдичного, які передаються в краї з покоління в покоління – від матері до доньки.

Члени групи “Золоте стебло” працюють над відродженням виробів із соломки: вишивання солом’яною ниткою, виготовлення дитячої іграшки, настінного панно, аплікацій із соломки, соломоплетіння, виготовлення капелюхів, сувенірів, іграшкових прикрас.

Діти загону “Веселка” відроджують різнобарв’я видів декоративно-прикладного мистецтва, зокрема: макраме, фрівоlette, вишивка бісером, бісероплетіння, виготовлення штучних квітів, вишивка шовковою стрічкою, писанкарство, виготовлення м’якої іграшки та національної вузлової ляльки.

Учасники загону “Берегиня” збирають, записують старовинні звичаї та обряди рідного

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

краю, народні пісні, досліджують історію їх виникнення. Цікавляться національним чоловічим та жіночим одягом, визначають його призначення, використовують елементи в конструюванні сучасного одягу.

Школярі пошукового загону “Чарівне диво” займаються дослідженням і відродженням техніки лозоплетіння, рогозоплетіння, вишивки рогозовою ниткою та популяризацією даного виду мистецтва.

Спільними формами роботи вчителів та учнів є: участь у виставках декоративно-прикладного мистецтва; науково-методичні семінари; наукові експедиції; науково-дослідницька робота; конкурси; участь у роботі МАН; участь у всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях з освітньої галузі “Технології” в 12-річній школі та профільного навчання; тижні трудової підготовки; олімпіади з трудового навчання; захист творчих проєктів; презентації робіт.

У процесі включення учнів у виробництво значної ваги набуває демократизація стосунків у дитячих колективах: школярі визначають зміст продуктивної праці, норми виробітку, розподіляють зароблені кошти, пізнають сутність оренди, форм кооперації.

Останнім часом сільські жителі і їхні діти мають змогу вигравати та впроваджувати на практиці так звані гранти, спонсорами яких є благодійні фонди. Переможцями програми “Розвиток скотарства та свинарства”, яка започаткована міжнародною благодійною фундацією “Хайфер Інтернешнл”, стали аграрії села Іванківців Знам’янського району Кіровоградської області. Підприємницька праця приватних власників впливає на формування в сільській молоді прогресивного економічного мислення.

Учителі трудового навчання вважають, що освітня політика в державі спрямована на ліквідацію трудового навчання як предмета в загальноосвітній школі, як це відбулося в закладах нового типу: ліцеях, гімназіях, колегіумах. В основній та старшій школі уроки трудового навчання в ряді випадків замінено на креслення та інформатику. Значні труднощі в роботі вчителів викликає спільне навчання хлопців і дівчат при наповнюваності класів понад 25 учнів, які не діляться на групи через брак коштів у місцевих бюджетах. Переважна більшість шкіл через різні обставини втратили землю, яка була їм надана для навчальних цілей, ведення господарства і матеріальної підтримки. Значно скоротився обсяг виконуваної сільськими школярами продуктивної та суспільно корисної праці. Це зумовлено тим,

що джерелом виживання сільських родин є підсобне господарство, пайова земля, присадибна ділянка, ведення яких потребує затрат праці всіх членів родини – дітей і дорослих. Діти залучаються і до переробки та реалізації виробленої продукції.

В умовах сучасної школи обмежуються можливості вчителя трудового навчання щодо організації продуктивної, суспільно корисної праці учнів. У суспільстві культивується думка, що діти не повинні займатися працею із самообслуговування та благоустрою шкільної садиби. Для виконання робіт на пришкольних ділянках, ягідниках, квітниках школа не має необхідних засобів, інструментів та спецодягу. Проведене нами опитування батьків (370 респондентів, 2002 – 2005 рр.) показало, що батьки змінили своє ставлення до дитячої праці з благоустрою школи, участі учнів у ремонтних бригадах, трудових об’єднаннях з позитивного в попередні десятиліття до нейтрального (37%) і негативного (29%).

Що ж до розширення професійного навчання в старшій школі, то виникають труднощі з ліцензуванням технологічних профілів. Більшість сільських шкіл після закінчення термінів ліцензій так і не змогли їх продовжити.

У зв’язку зі зміною соціально-економічних умов на селі, умов праці вчителя трудового навчання протягом 2000 – 2006 років нами реалізувалися варіативні програми підвищення кваліфікації керівників сільських загальноосвітніх шкіл та МНВК, учителів трудового навчання, майстрів, керівників технологічних гуртків, студій, наукових товариств.

У модернізації науково-методичної роботи провідна роль належала науково-педагогічним працівникам та методичним службам КОІППО, районним методичним кабінетам. Вона здійснювалася через широку мережу творчих груп, проведення проблемних курсів, творчих дискусій, семінарських занять, ділових ігор [4].

Практикувалося проведення проблемних семінарів-практикумів, днів відкритих дверей, творчих майстерень, майстер-класів, педагогічних мостів, випуск тематичних сторінок у педагогічній пресі, створення циклів телепрограм і радіопередач.

На нашу думку, особливо ефективно оновленню науково-методичної роботи в регіоні сприяє запровадження опорних шкіл, оприлюднення творчих досягнень кращих педагогічних колективів і майстрів педагогічної праці. Усі перелічені форми науково-методичної роботи знаходяться у тісному взаємозв’язку.

Важливим напрямком діяльності колективу

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

КОІППО і районних методкабінетів залишається моделювання, вивчення й узагальнення кращого досвіду роботи з актуальних проблем діяльності сучасної школи, зокрема з трудової підготовки сільських школярів. Досвід освітян і педагогічних колективів широко представлений у виданнях інституту: буклетах, методичних вісниках, наукових збірниках, навчально-методичних посібниках.

Аналіз результативності методичної роботи підтверджує, що професійний розвиток учителя відбувається ефективніше при використанні різноманітних, інтерактивних форм навчання. Учителі активно виявляють свою професійну позицію під час проведення круглих столів, семінарів-практикумів, ділових ігор, проблемних дискусій, відкритих уроків, консультацій. При цьому постійна увага приділяється професійному розвитку молодих вчителів.

У програмі роботи – співпраця викладачів та слухачів курсів на лекціях, семінарах, дискусіях, конференціях, практичних заняттях на базі творчих лабораторій учителів трудового навчання.

На заняттях слухачі аналізують зміст і завдання трудового навчання в процесі еволюційно-прогностичної модернізації шкільної освіти. Вивчають традиції освітніх закладів Кіровоградщини з трудової підготовки з метою їх збереження і примноження.

Учителі розробляють і захищають моделі різних типів уроків, акцентуючи увагу на активних формах навчання, формуванні вмінь організовувати навчальний процес як соціальну взаємодію; розвиткові просторової уяви, образного мислення, техніко-конструкторських знань і вмінь учнів.

На курсах і семінарах належна увага приділяється проектуванню шляхів, засобів та методів трудової підготовки в сучасній школі, зокрема таких компонентів, як економічного та екологічного виховання. А також культури праці, підприємливості, конкурентоздатності на правових, гуманістичних засадах.

Для вчителів проводяться групові та індивідуальні консультації з актуальних питань, які сприяють підвищенню їх компетентності й діловитості: з правових засад учнівського підприємництва, організації продуктивної і дослідницької праці учнів на пришкільній навчально-дослідній ділянці, організації діяльності малих учнівських підприємств.

Спецкурси дають можливість познайомити слухачів з методологією педагогічних досліджень,

методами вдосконалення комунікативної культури, організацією занять та клубів за інтересами, проведенням шкільних олімпіад, предметних конкурсів. А також із системою трудового виховання в спадщині відомих українських педагогів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, їх сучасників І.Г. Ткаченка, О.А. Захаренка, Ф.Ф. Оксанича, П.Ф. Козуля.

Приведений аналіз дозволяє зробити певні **висновки**. Сучасна сільська школа України переживає складні часи. Позитивна діяльність сільських шкіл з трудової підготовки учнівської молоді в сучасних умовах забезпечується лише завдяки ініціативним, талановитим директорам шкіл, відповідній професійній підготовці вчителів трудового навчання, діяльній участі педагогічного колективу, підтримці місцевих фермерських господарств, органів влади і сільської громади. Нині Україна шукає шляхів виходу з економічної кризи і потреба у висококваліфікованих робітниках аграрного сектора має задовольнятися за рахунок випускників сільських шкіл, яким необхідні сприятливі умови для трудової підготовки, професійної орієнтації, допрофесійного і професійного навчання.

1. Березняк Є.С. Не забуваймо / Є.С. Березняк // Педагогічні роздуми. – 1997. – № 11. – С. 3.

2. “Відродження”. Альбом народних ремесел Решетилівського краю // 3 досвіду роботи етнографічно-фольклорного гурту. – Відділ освіти Решетилівської райдержадмін. Полтавської обл. – 2006. – 21 с.

3. Дитяча праця в Україні / авт. кол. О.О. Яременко [та ін.]. – К.: Укр. ін-т соц. досліджень, 2000. – 132 с.

4. Калініченко Н.А. Деякі аспекти трудової підготовки учнів сільської місцевості в умовах ринкової економіки / Н.А. Калініченко // Сільська школа: проблеми, пошуки, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 10 – 13 трав. 2000 р. – Черкаси: ОПОП, 2001. – С. 59 – 61.

5. Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв’язання: зб. наук. публ. Укр. ін-ту соціал. досліджень за підсумками виконання наук. прогн. і проектів у 1997 р. – Х.: Студцентр, 1998. – Вип. 7. – 256 с.

6. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні: (регіональний аспект) / М.П. Перепелиця; Укр. ін-т соціал. досліджень; Укр. центр політ. менеджменту. – К., 2001. – 242 с.

7. Про становище сімей в Україні: держ. доповідь за підсумками 2000 року. – К.: Шк. світ, 2001. – 192 с.

8. Учнівська хліборобська академія. Кропивницька загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів Новоукраїнського району Матеріали: експериментального педагогічного майданчика. 2000 – 2006 рр. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010